

Н. І. Лісова,

докторка педагогічних наук, проректорка з питань зовнішнього незалежного оцінювання і моніторингу якості освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ОПОРНА ШКОЛА У ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ З БАГАТОВЕКТОРНИМ РОЗВИТКОМ СУСПІЛЬСТВА

Стратегічне значення для побудови Нової української школи в сучасному суспільстві мають реформаційні зміни, що відображені в значній кількості законодавчих документів. Пріоритетна роль у змінах належить системі загальної середньої освіти та системі управління нею. Наразі для науковців та практиків одне з головних завдань — створення нових моделей закладів, висновування інноваційних ідей, які відповідали б сучасному багатовекторному розвитку суспільства та ЗСО в Україні.

Здобуття повної загальної середньої освіти в Україні є обов'язковим. Доступність і безоплатність її в державних і комунальних навчальних закладах забезпечує держава. До цієї мережі входять і опорні заклади ЗСО. Варто зазначити, що Закон України «Про освіту» (2017) регулює суспільні відносини, що виникають у процесі конституційного права людини на освіту. До засад державної політики в галузі освіти та принципів освітньої діяльності віднесено, зокрема, людиноцентризм, верховенство права, забезпечення якості освіти, рівний доступ до здобуття ЗСО, безпечність школи та ін.

Відповідно до цих позицій вагоме значення для розуміння розвитку освіти, зокрема закладу загальної середньої, має *цивілізаційний підхід*, згідно з яким сукупність усіх форм життєдіяльності людини тієї чи іншої цивілізації загалом і менеджменту зокрема розглядається в конкретний історичний час розвитку суспільства. Варто зазначити, що кожний історичний етап відображає актуальні потреби й цінності, стратегічні цілі розвитку суспільства в цілому та школи, громади, кожної людини зокрема.

Отже, враховуючи названі особливості, зроблено висновок: для будь-якої цивілізації притаманними є школа як мінісупільство і менеджмент, як універсальний феномен.

Школа представляє мінісупільство зі своєю ретроспективою розвитку: має власну історію, людський капітал, культуру, традиції, технології. Розглядаючи її з позицій системної методології, вона є складною, активною, м'якою, відкритою системою та може бути розглянута як *соціокультурна, соціоекономічна та організаційно-технічна* система (Л. Калініна). Опорна школа не є винятком. Це система, яка віддзеркалює не лише всі проблеми, характерні для суспільства, а ще й інноваційні зміни, закріплені в законі України «Про освіту», та запропоновані ідеї, що реалізуються в системі ЗСО.

Наразі для України характерним є **багатовекторний розвиток суспільства**, яке розвивається як відкрите, громадянське, ринкове, цифрове... Школа, як мінісупільство, також розвивається багатовекторно. В українській мережі закладів ЗСО існує не лише багато їх типів, а ще й широкий спектр за їхніми назвами, яких не можна знайти в офіційних статистичних збірниках, але які можна класифікувати за різними ідеями. Крім авторських, є школи з тематикою проєктів, назвами різноманітних систем, які впроваджуються в них. Проаналізувавши типи шкіл і вектори розвитку суспільств, дійшли висновку, що існує причинно-наслідкова відповідність типу школи певному вектору або векторам розвитку суспільства. Так, наприклад, демократичному суспільству відповідають такі типи шкіл, як *демократична, відкрита, вільна, громадсько активна школа та інші* (табл. 1).

Таблиця 1

Нова школа як об'єкт управління в сучасному суспільстві

БАГАТОВЕКТОРНИСТЬ РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	ТИПИ ШКІЛ
Постіндустріальне суспільство	Відкрита школа
Суспільство знань	Класна школа
Громадянське суспільство	Школа, що навчається
Демократичне суспільство	Школа соціального партнерства
Інформаційне суспільство	Громадсько активна школа
Цифрове суспільство	Демократична і вільна школа
Технотронне суспільство	Е-школа і мережна школа
Ринкове суспільство	Цифрова школа
Інноваційне суспільство	Школа успіху
Суспільство освіченого загалу	Інноваційна школа
Суспільство високої культури і рівних можливостей	Авторські школи В. Сухомлинського, О. Захаренка, М. Гузика та ін.
	Нова українська школа

Отже, сучасне суспільство в країні за різними законодавчо-нормативними документами та концепціями переважно означене як демократичне,

інформаційне, цифрове, що в умовах глобального простору розвивається багатовекторно. Можемо зробити ще декілька висновків:

- школа як мінісупільство завжди віддзеркалює те суспільство, у якому функціонує та розвивається;

- Нова українська школа — як мінісупільство — має розвиватися як система довірчих, партнерських, надихаючих взаємовідносин між усіма зацікавленими в якісній освіті, в основі віддзеркалювати норми та цінності, символи та інші атрибути культури;

- школа має вчасно реагувати на виклики суспільства, а за типом, змістом, формою та технологіями відповідати цивілізаційному розвитку.

- Варто зазначити, що у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До суспільств знань» (2005 р.) указано на необхідності враховувати «вплив типу суспільства не лише на природу, культуру, освіту та управління, а насамперед на людей, їхній розвиток». Вважаємо, що в сучасних умовах необхідно розглядати будь-який феномен цілісно, з урахуванням усіх факторів впливу на його розвиток, а тому важливим є дослідження опорної школи як законодавчо визначеного типу закладу ЗСО у взаємозв'язку та взаємодії з багатовекторним розвитком суспільства, територіальних громад і людини в ньому. Саме ці міркування та нові тенденції розвитку суспільства, науки, культури, освіти й цивілізації в цілому детермінували необхідність побудови нової моделі школи, яка б надавала рівні шанси на здобуття якісної освіти всім учням незалежно від фінансових статків і положення батьків, формувала та розвивала новий соціальний тип — Людину культури цифрової епохи, гідної довіри до себе, своїх рідних, громади, держави.

У процесі моделювання враховано тенденцію управління ЗСО, сутність якої полягає в *зміні застарілих концептуальних моделей державного управління та побудові нових, адекватних сучасному етапу розвитку демократичного суспільства і потребам практики*. Ця тенденція є важливою, оскільки спочатку необхідно побудувати концептуальну модель опорної школи, а потім субмодель управління опорною школою та інші субмоделі. Цей погляд сприяє розумінню того, що в історії цивілізації неможливо знайти приклади існування демократично-ліберальної школи за тоталітаризму чи авторитаризму, та, навпаки, у демократичній державі — адміністративно-бюрократичної школи, організованої у формі адміністративної піраміди («ієрархічної управлінської вертикалі»), залежної лише від однієї особи — її керівника. Крім того, надає змогу визначити практико-орієнтований взаємозв'язок *багатовекторності розвитку суспільства, системного розвитку школи як мінісупільства та усебічного розвитку людини* «<...> як особистості та найвищої цінності суспільства <...> з вихованням відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству <...>» (Закон України «Про освіту» (2017 р.), який має бути врахований під час побудови моделі та підтверджений на практиці за умови достатніх ресурсів).

У зв'язку з цим вважаємо доречним акцентувати увагу на сучасному типу суспільства, що надає змогу визначити пріоритетний вектор розвитку — **цифровізацію**. Цей вектор визначає цивілізаційний тип сучасного суспільства як цифровий у цифровому світі та цифровий епосі. А отже, варто зважати на фактори впливу цифрового суспільства на необхідність формування нового соціального типу людини та всебічний розвиток її в ньому. Зазначимо, що поширення цифрових технологій об'єднує людей, міста, країни й континенти, значно збільшуючи наш індивідуальний і колективний потенціал. Але ті ж сили зробили світ нестійким, складним і невизначеним. Поширення цифрових технологій може зробити так, щоб найменший голос почули скрізь. Але воно також може придушити індивідуальність і культурну унікальність (А. Шлейхер).

Важливими в цьому контексті є аналіз ролі та завдань загальної середньої освіти, ідей у ній для розвитку людини, а також осмислення цих феноменів крізь призму розвитку людини, освіти, школи, суспільства та визначення тих ідей, що не втратили актуальності в умовах багатовекторного розвитку цифрового суспільства, для якого засадничими є людиноцентризм, технології, цифровізація. Уряд України працює над тим, щоб збільшити частку інформаційних технологій у господарстві країни. Але для цього треба підготувати спеціалістів. Міністерство цифрової трансформації разом з міжнародними партнерами запускають новий освітній проєкт «IT Generation», у ході якого планується безкоштовно навчити до 40 тисяч громадян. Такі проєкти спонукають і нас, освітян, мислити по-іншому, вирішувати по-новому, організовуючи освітній та управлінський процеси.

Нами виявлено, що освіта завжди виконувала завдання щодо *розвитку* Людини-учня на соціально-значущих світоглядно-філософських засадах певного етапу цивілізаційного розвитку та запропонованих ідей, наприклад: «істинна людина» (XIX ст.), «радянська людина» (XX ст.), «громадянин незалежної України», «інноватор», «людина справи», «людина-гаджет» (XXI ст.). Наразі важливо виховувати учня — самодостатнього «громадянина-патріота України, гуманіста та демократа, готового до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, виконання громадянських і конституційних обов'язків, формування активної позиції, утвердження національної ідентичності на основі духовно-моральних цінностей українського народу та самобутності».

Ідеї розвитку школи, учня в періоди цивілізаційного розвитку знайшли відображення в обґрунтуванні та практичному втіленні таких моделей: «Народна школа», «Земська школа» (XIX ст.), «Школа радості» або «Школа під голубим небом» (автор В. Сухомлинський), «Богданівська трудова політехнічна школа» (автор І. Ткаченко), «Школа над Россю» або «Школа-толока» (автор О. Захаренко), «Южненська експериментальна спеціалізована загальноосвітня *школа-комплекс* I-III ступенів» (автор М. Гузик) (XX ст.), «Школа-родина», «Школа — гармонія серця й розуму», «Школа формування творчої особистості», «Школа

життєтворчості», «Громадсько-активна школа» (70-80 рр. XX ст.), «Українознавча школа «Тривіта» (автор М. Чумарна) (90 рр. XX ст. — початок XXI ст.), Миколаївська спеціалізована школа I-III ступенів мистецтв і прикладних ремесел «Академія дитячої творчості» (автор Г. Матвєєва) (90 рр. XX ст.), «Нова українська школа» (20-ті р. XXI ст.), «Опорна школа» (20-ті XXI ст.) та ін.

Отже, провідною ідеєю, характерною для людини, освіти та суспільства, виявлено *ідею розвитку* в системі «людина – освіта – суспільство», що була конкретизована як ідея розвитку людини, розвитку шкільної освіти та суспільства, як базисна ціннісна основа та детермінанта їх життєдіяльності. Назви моделей шкіл у визначені періоди переважно *відтворювали не лише* ідеї, що покладені в основу їхнього створення та розвитку, а ще й ідеологічні доктрини та світоглядно-концептуальні засади суспільства, на яких воно базувалося, і тип його цивілізаційного розвитку.

Ретроспективний аналіз феномену шкільної освіти, ідей, цінностей надав змогу виявити сутність і специфіку реалізації управління на практиці як атрибуту, притаманного шкільній освіті та школам за превалюючою формою його здійснення та циклом управління. Так з кінця XIX ст. до початку XX ст. не було створено системи управління освітою, а участь громадськості мала епізодичний характер. Протягом XX ст. відбулася поступова централізація управління радянською школою, що набуло ієрархічної вертикалі та адміністративно-командної форми управління; участь громадськості була законодавчо визначена й здійснювалася переважно формально за радянської доби. Починаючи з кінця XX ст., виникла потреба в упровадженні нових або оновлених форм управління, його змісту, методів, а також в співуправлінні, активізації та систематизації роботи щодо формування реально нової спільноти – громадянського суспільства. У незалежній Україні відбулося законодавче закріплення відомої форми управління – державно-громадського управління в освіті, але передбачена була його модернізація відповідно до формування нового суспільства в країні.

Реформаційні зміни в шкільній освіті кожного з зазначених періодів обумовлювали потребу не лише в зміні форм, а насамперед трансформації шкільної освіти і її світоглядних основ, в обґрунтуванні нових моделей шкіл і управління ними, їх практичного втілення, більшість із яких потребували не формальної, а дієвої участі громади в управлінні, а також детермінували відповідні зміни змісту, форм, методів, механізмів, технологій управління.

У сучасному глобалізованому світі, як і в Україні, попит на *освіту високої якості* зростає, оскільки вона стає ключовим елементом сталого розвитку та розвитку цифрової цивілізації, сприяє формуванню і реалізації моделей науково-технічного та інноваційного розвитку держави. Про *важливість освіти* та її модернізацію наголошено в низці міжнародних документів: Меморандумі Міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО «Фундаментальна (природничо-наукова і гуманітарна) університетська освіта» (1994 р.),

Комюніке Конференції міністрів європейських країн (2007 р.) та на державному рівні, зокрема в Концепції середньої загальноосвітньої школи України та Концептуальних засадах реформування середньої освіти «Нова українська школа», **«Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року»** та ін.

На сучасному етапі багатовекторного розвитку суспільства реформування освіти в Україні відбувається відповідно до Закону України «Про освіту» та включає *ідеї*, вироблені ще на попередніх етапах розвитку шкільної освіти, але які мають значення для сучасних законодавчих змін. **До таких ідей відносимо:** створення української школи, самоврядних шкільних організацій, вплив органів місцевого самоврядування на розвиток системи загальної середньої освіти, розвиток учня, профілізація старшої школи, типізація шкіл, вплив громадської думки на прийняття управлінських рішень, поєднання державного і громадського контролю, а також *ідею розвитку особистості*. Освіта як соціокультурна сфера та соціокультурний інститут передає майбутнім поколінням культурний досвід людства крізь призму його *цивілізаційного розвитку*, світоглядно-етичних засад, гуманістичних цінностей, змін і здобутків різних галузей науки, життєдіяльності, життєвих і освітніх потреб здобувачів освіти. Конституція України, Закон України «Про освіту» (2017 р.), Концепція нової української школи, Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті та інші законодавчо-правові документи в умовах багатовекторного розвитку суспільства визначають «<...> *розвиток людини як головну мету, ключовий показник і основний важіль сучасного прогресу* <...>» зумовлений такими процесами, як: «глобалізація, зміна технологій, перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, утвердження пріоритетів сталого розвитку, інші властиві сучасній цивілізації ознаки <...>», зазначає доктор педагогічних наук Л. Калініна.

Отже, *ідея розвитку особистості* за сучасних умов багатовекторного розвитку суспільства знову є актуальною і за цифрової епохи, але, як його атрибут, набуває дещо іншого ціннісно-змістового та символічного забарвлення, нових векторів і методологічного аналізу. У системі методологічних підходів набуває потреби ціннісний підхід як морально-етичний імператив розвитку «людина – освіти – суспільства» до створення нових моделей шкіл та державно-громадського управління ними. Саме цей підхід у поєднанні з особистісним, діяльним, культурологічним, системно-кібернетичним, інформаційним та цивілізаційним надає змогу усвідомити *загальнолюдську лінію культурного розвитку особистості в суспільстві, освіті та школі, визнання людини як найвищої цінності суспільства, як людини, гідної довіри*.

Нині, коли Україна перебуває в стані війни, відбувається складний процес взаємопроникнення національних систем освіти, стандартизації освітніх вимог, формування глобальної освітньої моделі. Війна та глобалізація призвели до обмінів та контактів між людьми; мільйони осіб проживають

і працюють в іншому етнічному, релігійному і ментальному середовищі, поза країною, де народились, і культурою, у якій формувались. Війна спричинила зміни в соціальній структурі суспільства, у свідомості громадян. А тому маємо не допустити соціально-культурне відторгнення, принесення в жертву національних досягнень у сфері освіти, культурних надбань та ментальних особливостей, які роблять українську націю по-справжньому оригінальною. Так, міграційні потоки, які на сьогодні є, підсилюють цей процес, актуалізують мультикультурні аспекти освіти, розширюють контакти здобувачів освіти з носіями, які відмінні за культурою, ментальністю та ідентичністю. Проте в таких умовах процеси пошуку й захисту ідентичності мають набувати більшого значення для суспільства, школи й зокрема особистості.

Питання, які порушуємо, є надто важливими, оскільки розвиток людини в освіті приводить не лише до економічного розквіту країн, підвищення якості життєдіяльності людей в суспільствах, науково-технічному та технологічному прогресі, а до змін у глобалізаційному світі та цивілізаціях.

Нами досліджувався взаємозв'язок людини, суспільства й освіти, зокрема її складника — загальної середньої, та деяких векторів розвитку суспільства, який допомагає більше усвідомити шляхи багатовекторного розвитку в тринарних системах «людина — освіта — суспільство» та «дитина — опорна школа — громада» (рис.1).

Рис. 1. Вектори розвитку в системі «людина — освіта — суспільство (громада)»

Освіта, як і опорний заклад, є соціокультурним феноменом та соціокультурним інститутом, який сприяє розвитку людини, громади, суспільства. У Закон України «Про освіту» у розділ 3 «Заклади освіти» включено статтю 22 «Організаційно-правовий статус закладів освіти» і зазначено, що заклад освіти є суб'єктом господарювання й може діяти в одному з таких статусів: бюджетна установа; неприбутковий заклад освіти; прибутковий заклад освіти. Крім того, у статті 13 «Територіальна доступність повної загальної середньої освіти» передбачено опорний заклад загальної середньої освіти як такий, що «має зручне розташування для підвозу дітей з інших населених пунктів, забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну й навчально-методичну базу та здатний забезпечувати на належному рівні здобуття профільної освіти», а також «освітній округ як сукупність закладів освіти (їх філій), у тому числі закладів позашкільної освіти, закладів культури,

фізичної культури й спорту, які забезпечують доступність освіти для осіб, які проживають на відповідній території». Постатейний аналіз Закону України «Про освіту» свідчить про те, що він є основою для розробки нових нормативних актів.

Отже, реформаційні зміни у сфері освіти, як свідчить аналіз законодавчо-нормативних документів та концепції НУШ, враховують виклики сучасного глобалізаційного світу та базуються на низці прогресивних теорій та ключових психосоціальних навичок для освіти XXI століття, детермінують якісні зміни в розвитку мережі закладів ЗСО, розвитку освітньої діяльності та результатах розвитку учнівської молоді на людиноцентристських, культурологічних і компетентнісних засадах, у співпраці та взаємодії всіх суб'єктів, задіяних у сфері ЗСО.

Проблема культурного (зокрема його освітнього складника) розвитку здобувачів освіти в різних видах діяльності детермінована людинотворенням, розвитком цифрової епохи, науково-технічним прогресом, інноваціями, інноваційними технологіями, культурою та законодавчими змінами, що знайшли відображення в Законі України «Про освіту» та інших законодавчих актах. Розв'язання цієї проблеми має ключове значення для розвитку цифрового суспільства, реформування школи; формування Людини культури цифрової епохи, гідної довіри; розвитку національної культури і культури керівників закладів освіти, зокрема опорних шкіл.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про освіту». Київ : Паливода А. В., 2018. 128 с. (Закони України). Стаття 12. С. 1.
2. Цивілізація : матеріали вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F>.
3. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта України*. 2002. № 33. С. 4.
4. Калініна Л. М. *Управління новою українською школою. Порівняльна характеристика концептуальних змін. Директор школи*. 2017. №1-2. С. 19.
5. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
6. Лісова Н. І. На шляху до нової української школи. *Нова педагогічна думка*. 2017. № 2 (90). С. 16-20.
7. Огневюк В.О. Багатовимірна людина. Епоха трансформацій. *Освіта*. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1977/1/Ognevyuk_IS_konf.pdf
8. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/yakist-osviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf>